

ประวัติการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ที่จะทำให้มนุษย์เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ การศึกษานับเป็นเครื่องช่วยให้เกิดสติปัญญา เกิดความคิดก้าวหน้าและทันสมัย มีไหวพริบ รู้จักใช้วิจรรณญาณในการตัดสินใจหาทาง ๆ เป็นคนมีเหตุผลมีความรู้กว้างขวาง รู้จักรับผิดชอบหน้าที่ บุคคลที่ได้รับการศึกษาย่อมหาเลี้ยงชีพด้วยอาศัยความรู้ที่เรียนมาให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของตน และมีผลประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมด้วย

พระพุทธศาสนามีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ ปรีชาปฏิบัติ และปฏิเวธ การศึกษาหรือปรีชาพิจารณานับเป็นองค์ประกอบสำคัญโดยเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ ความเจริญแห่งการศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นสิ่งที่ควบคู่กันมาและเป็นปัจจัยอันเนื่องอาศัยกันกับความเจริญของพระพุทธศาสนา มีข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยได้แยกออกเป็น 2 ส่วนดังนี้

1. การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร
2. การศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชน ตลอดถึงประชาชนทั่วไป¹

ลักษณะการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในส่วนของพระภิกษุสามเณร แยกออกเป็นสองภาคอย่างกว้าง ๆ คือ ภาคอดีต และภาคปัจจุบัน

¹ พระมหาประยุทธ์ ปยุตฺโต, "การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย," พุทธจักรฉบับ รับการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ปีที่ 23, เล่มที่ 16 (มิถุนายน 2512): 5.

ภาคข้อที่

นับแต่สมัยโบราณครั้งพุทธกาลมาการศึกษาของคณะสงฆ์มี 2 แบบ คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมหรือการเรียนคัมภีร์ หมายถึงการศึกษาพระธรรมวินัย คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และการศึกษาพระกรรมฐาน หรือการบำเพ็ญภาวนาที่เรียกว่า วิปัสสนาธุระ เป็นการเรียนวิธีฝึกหัดใจตนเองให้ปราศจากกิเลส¹ การศึกษาที่สำคัญคือการศึกษาศาสนะ เพราะเป็นหลักสำคัญในการตั้งมั่นแห่งพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของการปฏิบัติธรรม จะเห็นได้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์สาวกต่างปวงเห็นความสำคัญของการศึกษาและการปฏิบัติพระธรรมวินัย จึงร่วมใจกันทำสังคายนาพระธรรมวินัยตั้งไว้เป็นแบบฉบับสั่งสอนให้เล่าเรียนและปฏิบัติสืบต่อกันมา พระธรรมวินัยที่รวบรวมไว้มีจำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น 3 ปิฎก คือ พระวินัย พระสุตฺต และพระอภิธรรม รวมเรียกว่า พระไตรปิฎก ฉะนั้นพระไตรปิฎกจึงเป็นตำราสำคัญของพระพุทธศาสนาสืบมา²

ในฐานะที่เป็นพระภิกษุสามเณรจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่คงศึกษาศาสนะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าใจอย่างลึกซึ้ง เพื่อเทศนาสั่งสอนประชาชนเพราะประชาชนนั้นไม่มีโอกาสศึกษาพระธรรมวินัยได้ละเอียดลึกซึ้งเท่าภิกษุสามเณร พระไตรปิฎกนั้นเดิมมีแต่ภาษาบาลีล้วน ๆ ดังนั้นการศึกษาของพระภิกษุสามเณรชั้นแรกก็คือการเรียนรู้อาษาบาลีแล้วจึงเรียนพระธรรมวินัยจากพระไตรปิฎกต่อไป เพื่อมิให้ความหมายผิดหรือคลาดเคลื่อนไปจากของเดิม การเรียนภาษาบาลีและการเรียนพระธรรมวินัยจากพระไตรปิฎกรวม

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ชุมนุมพระนิพนธ์ภาค 1 (พระนคร : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2494), หน้า 482.

² พระมงคลเทพมุนี อินทโชตเถระ, ประวัติการศาสนศึกษาของสำนักเรียนวัดอนงคาราม ธนบุรี, หน้า 27.

เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม¹

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นองค์เอกอัครราชูปถัมภ ทรง
ท่านบำรุงการ เรียนพระปริยัติธรรมตลอดมา และทรงยกย่องภิกษุสามเณรที่เรียนรู้
ให้มีฐานันดร เช่น พระราชทานนิตยภัต (ค่าอาหาร) เป็นต้น จึงได้มีวิธีการสอบพระ
ปริยัติธรรมเกิดขึ้น เพื่อเป็นเครื่องทดสอบว่าภิกษุ-สามเณรรูปใดมีความรู้ดีเพียงใด
ก็จะทรงกึ่งให้มีสมณศักดิ์ในสังฆมณฑลตามสมควรแก่คุณธรรมและความรอบรู้ เพื่อจะได้
เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมสืบมา การสอบความรู้นั้นสอบทั้งภาษาบาลีและสอบความรู้
คัมภีร์ในพระไตรปิฎก วิธีการสอบเป็นการแปลคเวยปากเปล่า คือให้อ่านคัมภีร์ภาษา
บาลีแล้วแปลเป็นภาษาไทยให้ถูกต้องทั้งไวยากรณ์และความหมาย คเวยเหตุนี้จึงมักเรียก
การสอบกันว่า "แปลหนังสือ" หรือ "แปลพระปริยัติธรรม"²

พระมหาประยูร ปรยูโก³ ได้ศึกษาค้นหาหลักฐานการศึกษาของคณะสงฆ์
ไทยในสมัยกรุงสุโขทัย ไว้ดังนี้คือ ข้อความในศิลาจารึก สมัยพญาสิทธิ ในประชุม
พงศาวดารภาค 1 เช่นว่า "ทรงเผด็จสงฆ์ทั้งหลาย ให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรม
และศึกษาศิลปศาสตร์ วิชาการต่าง ๆ ในบริเวณประสาธน์"

อีกแห่งหนึ่งคือ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ว่า "พระภิกษุบางองค์ก็ทรงไว้ไ้ซึ่ง

001621

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, "ธรรมเนียบมวช,"
วชิรญาณ เล่ม 1 ตอนที่ 7 เมษายน ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438), หน้า 642.

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ชุมนุมพระนิพนธ์ ภาค 1,
หน้า 242.

³ พระมหาประยูร ปรยูโก, เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

คัมภีร์ พระวินัยปิฎกคัมภีร์หนึ่งบ้างสองคัมภีร์บ้าง สี่ห้าคัมภีร์บ้าง บางพระองค์ทรงไว้
ได้ซึ่ง พระสุตตันตปิฎก สี่สิบห้าสิบพระสูตร ร้อยพระสูตร ยิ่งกว่าร้อยพระสูตรก็มีบ้าง บ้าง
ก็ทรงไว้ได้ซึ่งพระอภิธรรมปิฎก นับควยสิบภาณวารบ้าง ยิ่งกว่าร้อยภาณวารบ้าง..."

ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปบ้างแต่ยังคงมีลักษณะ
เช่นเดิม นั่นคือแปลควยปากเปล่า การศึกษาอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าแผ่นดิน
ภิกษุสามเณรผู้สอบพระปริยัติธรรมได้ ทรงยกย่องแต่งตั้งเป็นเปรียญ แต่ในสมัยกรุงศรี-
อยุธยาเรียกว่าบาเรียน จัดเป็น 3 ชั้น คือ บาเรียนตรี บาเรียนโท และบาเรียนเอก
หลักสูตรที่ใช้สำหรับเรียนและสอบความรู้ ให้พระไตรปิฎกอักษรขอมที่จารลงในใบลาน
ผู้ที่จะเป็นบาเรียนตรีต้องแปลพระสูตรใด ถ้าแปลได้ทั้งพระสูตร และพระวินัย จัดเป็น
บาเรียนโท ถ้าแปลได้ทั้งพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม เป็นบาเรียนเอก

หลักฐานที่ฟังอาศัยเป็นหลักพิจารณาเรื่องนี้ เช่น ในพงศาวดารกรุงเก่า ความ
ตอนหนึ่งว่า "สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ... ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมชำนาญ
มาแต่ยังทรงผนวช ครั้นเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ทรงศรัทธาเสด็จออกนอกหนังสือ
พระภิกษุสามเณรที่พระที่นั่งจอมทอง 3 หลัง เนื่อง ๆ"¹

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ยุคแรก ในรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 การกำหนด
เวลาสอนพระปริยัติธรรมยังไม่ได้กำหนดแน่นอน เพราะเป็นระยะแรกเริ่มสร้างกรุงยังมี
สงครามอยู่เนื่อง ๆ เมื่อถึงเวลาว่างจึงทรงมีพระราชดำริเห็นว่า ภิกษุสามเณรที่เล่า-
เรียนมีความรู้สมควรที่จะเป็นเปรียญได้มีจำนวนมากขึ้น จึงโปรดให้มีการสอบพระปริยัติ
ธรรมเป็นคราว ๆ ครั้นถึงรัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชดำริที่จะปรับปรุงการศึกษาของคณะ
สงฆ์ให้เจริญขึ้น จึงโปรดให้กำหนดเวลาในการสอบพระปริยัติธรรม คือทุก ๆ สามปีมีการ
สอบครั้งหนึ่ง ใช้เวลาสอบคราวหนึ่งประมาณ 2 เดือน วิธีสอบนั้นให้ภิกษุสามเณร

¹เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

เข้าไปแปลในที่ประชุมพระราชคณะที่ละรูป เครื่องกำหนดเวลาใช้เขียนไข แต่วิธีนี้ ทำให้เกิดความลำบากแก่ผู้แปลและกรรมการสอบ ต่อมาในปี พ.ศ. 2425 จึงเลิกใช้เขียนไขโดยใช้นาฬิกาแทน กำหนดเวลาให้ผู้แปลรูปละ 60 นาที และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขหลักสูตรที่ใช้สอบพระปริยัติธรรมใหม่เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ที่ขึ้นกว่าเดิม โดยจัดชั้นมาเรียนเป็น 9 ประโยค ผู้สอบได้ 3 ประโยค เป็นมาเรียน 3 ประโยค ถ้าสอบได้ 4 ประโยค เป็นมาเรียน 4 ประโยค เรียงตามลำดับขึ้นไป จนถึงมาเรียน 9 ประโยค

เกิมนหนังสือสำหรับสอนจัดเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายไทย และฝ่ายรามัญ สำหรับฝ่ายไทยแบ่งเป็น 9 ชั้น คือ ชั้นที่ 1 - 3 สอบอรรถกถาธรรมบท ตั้งแต่ชั้นที่ 4 ถึงชั้นที่ 9 สอบตามลำดับดังนี้ มงคลกถาปิฎกบัณฑิต สารีทตสังคหะ มังคลกถาปิฎกฝ่ายปฐมสมันตปาสาทิกาอรรถกถา พระวินัย วิสุทธิมรรค และสารีทตปิฎกภาพระวินัย ภิกษุสามเณรจะสอบความรู้ เมื่อจับสลากประโยคใดได้แล้วก็รับหนังสือตามปกตินั้นมาดูแล้วจึงเข้าไปแปลในที่ประชุมพระราชคณะด้วยปากเปล่า ตามเวลาที่กำหนดให้ ถ้าแปลได้ตลอดทั้งประโยคก็สอบได้ ผู้ที่สอบได้ตั้งแต่ชั้นที่ 3 ขึ้นไป นับเป็นเปรียญ แต่ถ้าสอบชั้นที่ 1 ชั้นที่ 2 ได้แล้ว แต่ตกชั้นที่ 3 ก็ถือว่าสอบตก จึงคราวสอบใหม่ต้องสอบตั้งแต่ประโยค 1 ใหม่

ส่วนหนังสือสำหรับสอบฝ่ายรามัญ จัดเป็น 4 ชั้น คือชั้นที่ 1 สอบบาลีมหาวิงค์ (อาทิกกรรม) หรือปาจิตตีย์ อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่จะเลือก ชั้นที่ 2 สอบบาลีมหาวรรค หรือจุลวรรค อย่างใดอย่างหนึ่ง ชั้นที่ 3 สอบบาลีมุตกวินัยวินิจัย ชั้นที่ 4 สอบปฐมสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย ถ้าแปลได้ตั้งแต่ชั้นที่ 3 ขึ้นไปนับว่าเป็นเปรียญ

เปรียญทั้งหมดเหล่านี้ ถ้ายังไม่ได้แปล ถึงชั้นที่สุด หรือยังไม่ได้รับตำแหน่งยศเป็นพระราชคณะ แม้จะมีอายุพรรษามากแล้วก็ตาม ยังมีหน้าที่ต้องแปลชั้นสูงขึ้นไปอีก

คือเมื่อใดแปลถึงที่สุดแล้วหรือได้รับตำแหน่งยศเป็นพระราชาคณะในระหว่างนั้นก็ไม่ต้องแปลหนังสืออีก

เท่าที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นลักษณะการศึกษาและการสอบพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ในสมัยโบราณ จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ยุคแรก

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจัดเป็นสมัยรัตนโกสินทร์ยุคใหม่ ได้มีการปรับปรุงกิจการบ้านเมืองอย่างสมัยใหม่แทบทุกด้าน ทางศาสนานั้นได้มีการปรับปรุงแก้ไขเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาให้มีระเบียบแบบแผนเจริญก้าวหน้ามากจนถือเป็นแบบอย่างของการศึกษาคณะสงฆ์ในปัจจุบันนี้ บุคคลผู้เป็นกำลังของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีมาก ฝ่ายสงฆ์ทุกคณะทุกนิกายได้ช่วยอนุเคราะห์กิจการน้อยใหญ่โดยทั่วถึงทั้งของฝ่ายสงฆ์เองและของฝ่ายบ้านเมือง เหตุสำคัญที่ไม่มีใครปฏิเสธก็คือ ผู้นำทั้งฝ่ายพุทธจักรกับอาณาจักรทรงร่วมประสานงานกันมาตั้งแต่ชั้นมูลฐาน กล่าวคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงขอให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราช ช่วยคิด ช่วยกะ ช่วยทำ มาแต่เบื้องต้นของงานนั้น มีใช้ทรงกะเองแล้วจึงยกเย็บคิให้ช่วยภายหลัง นับว่ารัชการที่ 5 ทรงเฉียบแหลมลุ่มลึกมาก และสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็ทรงดำรงมั่นในคุณธรรมสมฐานะ จึงทรงมีเมตตาช่วยกิจของเจ้าบ้านผ่านเมืองมาตลอด¹

* การศึกษาของคณะสงฆ์ที่ได้จัดไว้ขึ้นใหม่นั้น ได้โปรดให้ย้ายการสอนพระปริยัติธรรมที่หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดารามออกมาจัดตั้งเป็นบาลีวิทยาลัยขึ้นที่วัดมหาธาตุ เรียกว่า มหาธาตุวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2432 มีการจ่ายเงินเดือนแก่ผู้สอน และค่า

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยสงฆ์, ประวัติและผลงานของพระมหาเถระฝ่ายมหាយานผู้เป็นกำลังสำคัญในสมัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระนคร, 2514.

ใช้สอยสำหรับวิทยาลัยทุกประการ นับเป็นวิทยาลัยแห่งแรกในประเทศไทย และเป็น
การเริ่มจัดการศึกษาในรูปสถาบัน

ต่อมาใน พ.ศ. 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จ
ไปทรงเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่สมเด็จพะเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส
ทรงจัดการ ซึ่งมีการจัดรูปการศึกษาของพระสงฆ์แบบใหม่เป็นเอกเทศ และได้ทรงแก้ไข
ลักษณะการศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้นใหม่ โดยทรงปรึกษาร่วมกับพระเถรานุเถระ สร้าง
หลักสูตรขึ้นใหม่ ทรงชำระและพิมพ์หลักสูตร เป็นภาษาไทย ซึ่งเดิมเป็นอักษรขอม และ
เขียนอยู่ในใบลาน พร้อมทั้งเปลี่ยนแปลงวิธีสอบบาลีเป็นแบบใหม่ด้วยขอเขียนแทนการแปล
ด้วยปากเปล่า กำหนดการสอบทุกปี วิธีการสอบแบบใหม่นี้เรียกว่าการสอบมหามกุฏ
แต่อย่างไรก็ตามในการเรียนการสอนแบบเก่าก็ยังคงใช้อยู่ จึงมีการเรียนการสอนทั้ง
สองแบบในสมัยนั้น คือแบบใหม่และแบบเก่า ต่อมาในปี พ.ศ. 2439 ได้โปรดให้สร้าง
สังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย เนื่องในการบำเพ็ญพระราชกุศลพระศพสมเด็จพระบรมโอรสา
ธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรมงกุฎ เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูงสืบไป
ภายหลัง พระราชทานนามใหม่ว่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีการเรียนการสอน
ท่านองเคียวกับมหามกุฏราชวิทยาลัย แต่การศึกษาแบบที่จัดขึ้นใหม่นี้ไม่ได้ดำเนินสืบต่อมา
ตามรูปที่เป็นพระบรมราชประสงค์อย่างแท้จริงมีต้นเหตุไปคราวหนึ่ง คงมีแต่การศึกษา
พระปริยัติธรรมอย่างที่กล่าวข้างต้นเท่านั้นที่ดำเนินสืบต่อมาโดยลำดับ การเลิกฉบบ
การเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ
วชิรญาณวโรรส ทรงบันทึกไว้ว่า

... การเรียนการสอนยากกว่าเรียนและแปลด้วยปากเปล่า ยังมีทางอันจะพึงเลือก
โดยผู้ที่ยอมมีผู้เลือกเอาช่างงามากกว่า จึงปลุกไม่คิด ในที่สุดของเลิกการสอน
และการสอบโดยวิธีนี้ สงนักเรียนเขาแปลในสนามหลวงตามธรรมเนียม...¹

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ตำนานวัดบวรนิเวศ-
วิหาร, หน้า 93.

ครั้นต่อมาในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2454 ได้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษาปรัยัติธรรมอย่างหนึ่งคือ การเริ่มการศึกษาแบบนักธรรมขึ้น เรียกว่า "องค์ของสามเณรธรรม" เพื่อเป็นหลักเกณฑ์ในการยกเว้นการเกณฑ์ทหารสำหรับสามเณร ควบคู่ไปกับฝ่ายเปรียญ และสามารถจัดครบหลักสูตรในปี พ.ศ. 2458 แต่ยังเป็นการศึกษาเฉพาะของฝ่ายสงฆ์เท่านั้น ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. 2472 เปิดโอกาสให้ฆราวาสชายหญิงได้เรียนด้วย โดยแยกเป็นแผนกนักธรรม สำหรับพระภิกษุสามเณร และแผนกธรรมศึกษา สำหรับฆราวาสชายหญิง แบ่งเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ก็เริ่มมีการสอบเปรียญด้วยข้อเขียนอีกครั้งหนึ่ง ถึง ป.ช.9 ตั้งแต่ พ.ศ. 2469 เป็นต้นมา

ภาคปัจจุบัน

การศึกษาของคณะสงฆ์ที่สืบเนื่องมาจากยุคก่อน มี 2 อย่าง คือ พระปริยัติธรรมแผนกบาลี และแผนกธรรมตั้งกล่าวมาข้างต้น ซึ่งมีการดำเนินงานติดต่อกันมาโดยลำดับ จนจัดไว้ว่าเป็นการศึกษาตามประเพณี

* ส่วนมหาจุฬาริชาลัยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2432 แล้วพระราชทานเปลี่ยนนามใหม่ว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2439 และมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ไค้ทรงสถาปนาเมื่อ พ.ศ. 2436 นั้น ยังมิได้จัดการศึกษาในรูปมหาวิทยาลัยสงฆ์อย่างปัจจุบัน จนถึงวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2489 สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยจึงได้เปิดการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา และในวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2490 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงได้เปิดการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ผลิตศาสนศาสตร์บัณฑิต และพุทธศาสตร์บัณฑิตทุกปี แต่คณะสงฆ์ก็ยังมิได้รับเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์โดยตรงอย่างเป็นทางการ จนถึงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 นายเจสสมาคมจึงได้ออก "คำสั่งมหาเจสสมาคม เรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์" เป็นการรับการศึกษา

ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง เป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ อย่างเป็นทางการ

ในคํานํการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น ปัจจุบันคณะสงฆ์ได้มองเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาวิชาการสมัยใหม่ด้วย จึงได้ประกาศใช้หลักสูตร การศึกษาพระปริยัติธรรมตามที่ได้ปรับปรุงใหม่ อย่างที่เรียกว่า บาลีแผนใหม่ เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2507

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยปัจจุบันจึงแยกออกได้เป็น 4 ส่วน คือ

1. พระปริยัติธรรมแผนกธรรม ที่แยกเป็นนักธรรมและธรรมศึกษา
2. พระปริยัติธรรมแผนกบาลี
3. พระปริยัติธรรมตามที่ได้ปรับปรุงใหม่ (บาลีแผนใหม่)
4. การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์

การศึกษาวินิจฉัยในเรื่อง การเคลื่อนที่ทางสังคมของสงฆ์ ครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การศึกษาของพระสงฆ์เป็นสำคัญ และจำกัดขอบเขตเฉพาะ การศึกษาในชั้นอุดมศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยสงฆ์ เฉพาะมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพียงแห่งเดียว ทั้งนี้ จึงขอนําเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับหลักสูตร การเรียน การสอน และการวัดผลของมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งนี้ พอเป็นสังเขปดังต่อไปนี้ คือ

การศึกษาในชั้นอุดมศึกษา ระดับปริญญาตรี เรียกว่า "บาลีอุดมศึกษา" ใช้เวลา 4 ปี ผู้ศึกษาสามารถเลือกศึกษาได้โน้นคณะต่าง ๆ ซึ่งปัจจุบันมี 3 คณะ และอาจเลือกเรียนวิชาเฉพาะสาขาค่าง ๆ ในคณะนั้น ๆ ได้ตามความถนัด และตามที่มหาวิทยาลัยเปิดสอน คือ

1. คณะพุทธศาสตร์ ประกอบด้วยภาควิชาต่าง ๆ ดังนี้
 - 1.1 ภาควิชาภาษาบาลี
 - 1.2 ภาควิชาพุทธศาสนา
 - 1.3 ภาควิชาศาสนาและปรัชญา

1.4 ภาควิชาการทวิทยา

ให้ปริญญา "พุทธศาสตร์บัณฑิต" (พธ.บ.)

2. คณะครุศาสตร์ ประกอบด้วยภาควิชาต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ภาควิชาการศึกษา

2.2 ภาควิชาจิตวิทยา

2.3 ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์

2.4 ภาควิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์

ให้ปริญญาพุทธศาสตร์บัณฑิตสาขาครุศาสตร์ (พธ.บ. สาขาครุศาสตร์)

3. คณะมนุษยสงเคราะห์ศาสตร์ ประกอบด้วยภาควิชาต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ภาควิชาภาษาไทย

3.2 ภาควิชาภาษาอังกฤษ

3.3 ภาควิชาเอเชียอาคเนย์

3.4 ภาควิชาสังคมศาสตร์

ให้ปริญญา "พุทธศาสตร์บัณฑิตสาขามนุษยสงเคราะห์ศาสตร์" (พธ.บ.

สาขามนุษยสงเคราะห์ศาสตร์)

ตามหลักสูตรปริญญาตรี 4 ปีนั้น นิสิตจะต้องศึกษาและสอบวิชาต่าง ๆ ให้ได้จำนวนหน่วยกิตไม่ต่ำกว่า 200 หน่วยกิต จึงจะสำเร็จการศึกษา นิสิตที่ศึกษาอยู่ในชั้นต่าง ๆ มีจำนวนหน่วยกิตโดยประมาณดังนี้

นิสิตปีที่ 1 1 - 56 หน่วยกิต

นิสิตปีที่ 2 57 - 100 หน่วยกิต

นิสิตปีที่ 3 111 - 160 หน่วยกิต

นิสิตปีที่ 4 เกิน 160 หน่วยกิต¹

¹พระมหาสนิท สุเมโธ, "บาลีอุดมศึกษา," อนุสารเสียงธรรมฉบับปฐมฤกษ์ อนุสรณ์มหาจุฬาฯ ครบรอบปีที่ 28 (กันยายน 2518) : 18 - 23,

คุณสมบัติของผู้ศึกษาในบาลีอุดมศึกษา

คณะพุทธศาสตร์

1. พระภิกษุสามเณร เป็นเปรียญและสอบได้ชั้นบาลีเตรียมอุดมศึกษาปีที่ 2 ของมหาจุฬาราชวิทยาลัย โดยได้คะแนนรวมร้อยละ 65 ขึ้นไป หรือ
2. พระภิกษุหรือสามเณร ผู้สอบได้ประโยคเตรียมอุดมหรือ ม.ศ.5 เป็นเปรียญธรรมตั้งแต่ 5 ประโยคขึ้นไป และสอบคัดเลือกเข้าศึกษาในคณะพุทธศาสตร์นี้ ได้คะแนนร้อยละ 65 ขึ้นไป หรือ
3. พระภิกษุหรือสามเณร ผู้สอบได้ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาของมหาจุฬาราชวิทยาลัย โดยได้คะแนนรวมร้อยละ 65 ขึ้นไป หรือสอบได้ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาแห่งอื่น และสอบคัดเลือกเข้าศึกษาในคณะพุทธศาสตร์นี้ ได้คะแนนรวมร้อยละ 65 ขึ้นไป

คณะครุศาสตร์

1. พระภิกษุหรือสามเณร ผู้สอบชั้นพุทธศาสตร์ปีที่ 2 ได้คะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 2.00 ขึ้นไป หรือ
2. พระภิกษุหรือสามเณร ที่เป็นเปรียญหรือสอบได้ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาและศึกษาจบหลักสูตรในวิทยาลัยครูศาสนศึกษาของมหาจุฬาราชวิทยาลัย ได้คะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 2.50 ขึ้นไป หรือ
3. พระภิกษุหรือสามเณร ผู้สอบได้ประโยคเตรียมอุดมศึกษาหรือ ม.ศ.5 และได้ประโยคครุมัธยมศึกษา (พ.ม.) หรือประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง (ปก.ศ.สูง) เป็นเปรียญธรรมตั้งแต่ 5 ประโยคขึ้นไป และสอบคัดเลือกเข้าศึกษาได้

คณะกรรมการส่งเสริมการศึกษา

คณะนี้รับนิสิตเข้าศึกษาในชั้นปีที่ 3 เช่นเดียวกับคณะครุศาสตร์ แต่รับเฉพาะ พระภิกษุหรือสามเณรที่สอบชั้นพุทธศาสตร์ปีที่ 2 ได้คะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 2.00 ขึ้นไปเท่านั้น

การวัดผล

เมื่อทำการสอนและเรียนมาแล้วภาคการศึกษา โดยมีเวลาเรียนภาค 18 สัปดาห์ หรือ 90 วันแล้ว จะมีการสอบเมื่อสิ้นสุดภาคเรียนทุกภาค นิสิตทุกรูปต้องมี เวลาเรียนในแต่ละรายวิชาไม่ต่ำกว่าร้อยละ 80 จึงจะมีสิทธิเข้าสอบในวิชานั้น ๆ (ยกเว้นในกรณีที่สุกวิสัย จะต้องมีใบลาอันประกอบด้วยหลักฐานสมบูรณ์ และต้องมีเวลา เรียนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 60 ไม่ว่างานใด ๆ)

การวัดผลแต่ละวิชา ให้แบ่งคะแนนเป็นชั้น พร้อมทั้งกำหนดคะแนนคุณภาพ สำหรับชั้นนั้น ๆ ไว้ด้วย เพื่อใช้ในการคิดผลเฉลี่ยของคะแนนรวมทุกวิชาดังนี้

- ชั้น A - ดีเลิศ หรือ 90% - 100% ได้คะแนนคุณภาพ 4
- ชั้น B - ดี หรือ 75% - 89% ได้คะแนนคุณภาพ 3
- ชั้น C - พอใช้ หรือ 65% - 74% ได้คะแนนคุณภาพ 2
- ชั้น D - อ่อน หรือ 60% - 64% ได้คะแนนคุณภาพ 1
- ชั้น E - ตก ต่ำกว่า 60% ได้คะแนนคุณภาพ 0
- ชั้น I - ไม่สมบูรณ์

นิสิตจะต้องทำคะแนนได้ชั้น D เป็นอย่างต่ำ จึงจะถือว่าสอบได้ในวิชานั้น ๆ และจะต้องได้คะแนนเฉลี่ยของทุกวิชารวมกันตั้งแต่ 2.00 ขึ้นไป จึงจะถือว่าสอบได้ใน การสอบครั้งนั้น ๆ

อนึ่งนิสิตที่ได้ศึกษาและสอบได้จบหลักสูตร โดยได้คะแนนเฉลี่ยตลอด 4 ปี การศึกษาคำนวณจำนวนต่อไปนี้จะได้รับปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตเกียรติคุณ คือ

ไต่คะแนนเฉลี่ย 3.50 - 4.00 ไต่เกียรตินิยมอันดับ 1

ไต่คะแนนเฉลี่ย 3.00 - 3.49 ไต่เกียรตินิยมอันดับ 2

ทั้งนี้ไม่รวมถึงนิสิตที่เคยสอบไล่ชั้น F ในวิชาใดวิชาหนึ่งในระยะเวลาที่
ศึกษาอยู่ตลอด 4 ปี และนิสิตที่โอนมาศึกษาต่อจากสถาบันการศึกษาอื่น

นิสิตผู้จบการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต ท้องปฏิบัติงาน
ให้แก่มหาวิทยาลัยเป็นเวลาอย่างน้อย 1 ปี ทางมหาวิทยาลัยจึงจะออกใบรับรองแสดง
ความสำเร็จการศึกษาหรือปริญญาบัตรให้ ผู้ที่ไต่คะแนนเฉลี่ย 4 ปี¹ ถึง 2.25 ประสงค์
จะไปศึกษาต่อให้ทางมหาวิทยาลัยติดข้อให้ของกลับมาปฏิบัติงานทดแทน.

¹พระมหาสมจิต ชิตมาโร (รวมรวม), "เกียรตินิยมใน ม.จ.ร.,"
อนุสารเสียงธรรมฉบับปฐมฤกษ์, อนุสรณ์มหาจุฬา ครบรอบปีที่ 28 (กันยายน 2518):